

REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK EURÓPÁBAN

Horváth Gyula

az MTA doktora, főigazgató, MTA Regionális Kutatások Központja
horvath@rkk.hu

Heterogén Európa

Az európai gazdasági és szociális tér erősen tagolt. A településhálózatokban, a gazdaságok szerkezetében, a népesség iskolázottságában és infrastrukturális ellátottságában megmutatkozó különbségek okai a kontinens több évszázados történelmi fejlődésében keresendők.

A 19. századi állam- és nemzetfejlődés európai folyamata az egyes országok területi szervezését különbözőképpen alakította. A többközpontú államokban (Olaszországban, Németországban, Spanyolországban) az ipari fellendülés, a közlekedési infrastruktúra kiépülése több városi térséget érintett, ezek közel hasonló fejlődési pályán haladtak, a gazdaság parancsnoki posztjai különböző helyekre települtek, a kulturális, a politikai és a közigazgatási intézmények is decentralizált formát öltöttek. Az egyközpontú országokban (Franciaországban, Ausztriában, Magyarországon, a kelet-közép-európai országok többségében és részben az Egyesült Királyságban) a domináns fővárosokon kívüli perifériák teljesítőképessége gyenge volt, a vasúthálózatot az állam centrumát kiszolgáló sugaras szerkezetben fejlesztették, a kulturális és politikai funkciók is ide összpontosultak.

Az erős regionális gazdaságok a politikai állam fejlődését és a nemzeti integrációt változatos módokon befolyásolták. A kiemelkedő ipari érdekkörök általában a termékeik

kedvező elhelyezését biztosító integrált nemzeti piacok fejlesztésében voltak érdekeltek, a védővámok tekintetében azonban a nemzeti és a regionális elképzelések között éles ellentétek húzódtak meg. A gazdasági érdekek sokszor meghátrálásra kényszerítették a regionális elitéket, a nemzeti kormányok által nyújtott nemzeti piacvédelem előbbrevaló volt a területi önkormányzati intézmények önállóságának erősítésénél, a központi kormányzattal való konfrontációnál.

Az állam, a gazdaság és a társadalmi struktúrák kapcsolatrendszerét Nyugat-Európában az elmúlt fél évszázadban állandó változások jellemezték (*1. táblázat*), a hatalom decentralizációját a nemzeti határokat átlépő globális tendenciák is ösztönözték. Kelet-Európában viszont a merev politikai szerkezet megakadályozta a gazdasági reálfolyamatok tényleges kibontakozását, a központi befolyás hatására a gazdasági tér egységei homogenizálódtak.

A globalizációs folyamat hatásaira az egyes régiók és városok különbözőképpen reagáltak, adottságaik és az alkalmazott stratégiák függvényében nyertesek vagy vesztesek lettek. A negatív következményeket elkerülendő, a helyi és a regionális hatóságok érdekeik védelmére intézkedések egész sorát fogadtak. Az alkalmazkodási stratégiák ugyanakkor az egybeolvadás ellenében az elkülönülést erősítik. Ezt szolgálják például a megélénkítő regionális kulturális mozgalmak és az egyre eredményesebben

fellépő etnikai szervezetek. Kérdés persze, hogy az identitást favorizáló regionális stratégia alkalmas-e a régió nemzeti vagy nemzetközi pozíciójának a védelmére, elegendő fejlesztő erőt jelent-e a régió teljesítőképességének növelésében (Keating – Loughlin, 1997).

A válasz nyilván attól függ, hogy Európa mely térségének milyen régiójáról van szó. A hagyományos iparvidékek, a vidéki regionális centrumok vagy a globális metropoliszok lényegesen eltérő feltételekkel rendelkeznek a hagyományosan értelmezett reakcióképesség szempontjából. Az alkalmazkodásnak a klasszikus termelési tényezők minősége azonban csak az egyik előfeltétele. A másik – a hálózatos gazdaság működéséből következő új – adaptációs kritérium a régió vagy a város szervezeti és intézményei közötti kapcsolatok jellege, a közös célkitűzés intézményesülésének lehetősége, a helyi ösztönzők, a kollektív döntések előkészítése, a társadalmi konszenzus. Ez az új versenyképességi tényezőcsoport tehát azt jelzi, hogy a helyi és a regionális fejlődés sikere már nem csupán szűk gazdasági szempontokon múlik, hanem a területi növekedésben érdekelt szereplők szoros koalíciójától, intézményes együttműködésétől is függ.

A posztmodern típusú térfelfogás terjedésének következménye az új területfejlesztési paradigma fokozatos térhódítása. A belső erőforrásokra támaszkodó, az önerőre is építő, a perifériákról kiinduló fejlesztési felfogás lassan polgárjogot nyer a fejlettebb térségek stratégiáiban, sőt, egyre több állam központi regionális politikája is az „alulról építkezés” elvét tekinti egyik kiindulópontjának (Perulli, 1998).

A globalizálódás folyamatos lendületben tartja, sőt esetenként fel is gyorsítja a posztmodern gazdaság szerkezeti átrendeződésének mozgástendenciáit. A 80-as évtizedben megalapozott gazdasági paradigma

kiteljesedése Európában az új évezred első évtizedeiben várható, a posztfordista térformáló erők is hosszú ideig éreztetik még hatásukat. Az agglomerációs előnyöket érvényesítő fejlett szolgáltatások bővülése prognosztizálható, és országonként eltérő ütemben tovább folytatódik e tevékenységek koncentrált decentralizációja. A terjedés sebessége nem kis mértékben azon múlik, hogy a régiók fejlesztési stratégiájukban milyen szerepet szánnak az érett tercier és a kvaterner ágazatoknak, a gazdaság fejlesztésében milyen súlyt képviselnek a magas hozzáadott értéket termelő, klaszterekbe szerveződött ágazatok. A területfejlesztés új felfogása – a globalizáció hajtóerőit a helyi adottságokkal ötvözni képes szakmai kultúra – fontos szelekciós tényező lesz majd a területi egyenlőtlenségek mérséklésében és erősödésében.

A globalizáció mellett az európai térségek integrációját befolyásoló második nagy tényezőcsoportot a *gazdaság* szerkezeti és szerkezeti rendszerei jelentik. A nagy szerkezeti átrendeződések Európa legtöbb országában – Kelet-Európát nem számítva – már lejátszódtak. A mediterrán régiókban az agrárágazat magas részaránya miatt a második és a harmadik szektor bővülése tovább folytatódik, másutt viszont az ipar belső szerkezeti átalakulása és – ezzel párhuzamosan – a termelő szolgáltatások fejlődése vetíthető elő. Az externáliákra építő, rugalmas termelés-szervezés és a technológiai átalakulás a fejlett (üzleti-tanácsadási, kísérleti-fejlesztési) szolgáltatásokat a leggyorsabban növekvő gazdasági ágazattá emelheti. A fejlett termelő szolgáltatások területi eloszlása ma még nagyfokú koncentrációt mutat, azonban az utóbbi évtizedben – tudatos regionális politikai támogatások következtében – Franciaországban, Hollandiában, Ausztriában, az Egyesült Királyságban és Olaszországban a dekoncentráció jelei figyelhetők meg, bár az ágazatban elkezdődött európai méretű spe-

ÁLLAMTÍPUS	GAZDASÁG	AZ ÁLLAM JELLEMZŐI	TÁRSADALOM	KULTÚRA ÉS ÉRTÉKEK
Jóléti állam	Fordista gazdaság Keynesi makropolitika Államosítás Teljes foglalkoztatottság A termelés földrajzi tényezőinek meghatározó szerepe Feltőlről vezérelt regionális politika	Esélyegyenlőség Állami beavatkozás Magas adók A szolgálatiasokhoz való állampolgári jog, a szükségletek foglalmának kiterjesztése A közigazgatás centralizálása Fiskális túlsúly Kormányzati válság „Üres”, „nem érzékelhető” állam Az állami beavatkozások mérséklődése Adócsökkentés A szolgálatiasok privatizálása Recentralizáció Regionalizáció Új közigazgatás	Az egyén szabadsága Urbanizáció Az emberi jogok hangsúlyozása A tömegrajtekoztatás térhódítása Tömegturizmus Szekularizáció Diakládiások Szociális programok Individualizmus A mohóság dicsőítése A közösségi javak eszméjének megrendülése A közösségek szétöregedése A gazdagok és a szegények közti különbség növekedése	A szabadság új értékei Új életstílus Népminősítetté degradálódott regionális kultúra A regionális kultúra átértékelését szorgalmazó mozgalmak A fejlődést akadályozó regionális kultúrák A neoliberais értékek népszerűsítése A jóléti szolgáltatások adórendszeren keresztül szabályozása A kultúra szerepének felértékelődése a gazdaságban A regionális kultúrák új értelmezése
„Közösségi” állam	A terrier szektor dominanciája Globalizáció Alulról építkező regionális politika Tudásalapú gazdaság A tőke és a piac elfogadása Alacsony adók Az osztályharc vége Innovatív vállalkozások Szociális dimenzió és intézményes gazdaság A regionális és a helyi kultúrák A szakszervezetek és a helyi önkormányzatok szerepének növekedése Gazdasági regionalizmus	Az esélyegyenlőség és a társadalmi igazságosság versenyalapokra helyezése A jóléti állam tagadása Mérséklődő birokácia Decentralizáció A helyi önkormányzatok újértékelése, a helyi demokrácia fejlesztése, az európai polgárság eszméje	Az individualizmus korlátozása A társadalom etkolési újraszervezése A közösség elv átértelmezése Új <i>public-private</i> pattnenség fogalmának új tartalma	Az individualizmus elfogadása A különböző életstílusok elfogadása Az emberi jogok új felfogása Új jogértelmezés, a rend újraértelmezése Perszonalizáció

1. táblázat • A gazdaság, az állam és a társadalom kapcsolatának változása a 20. század második felében
(Forrás: John Loughlin (2000) alapján a szerző összeállítása.)

cializáció azt mutatja, hogy a centrumrégiók megszerzett pozícióikat nehezen kívánják feladni. A decentralizáció mozgatóerői azonban hatásosabbnak tűnnek, lévén a terjedő regionális specializáció és térbeli klasztersedés hosszú távú versenyképességének előfeltétele a megújulást folyamatosan biztosító fejlett szolgáltatások jelenléte.

A gazdaság szervezeti rendszerét is várhatóan a jelenlegi folyamatok alakítják az évszázad első évtizedeiben. A kis- és középvállalatok kétharmados súlya a gazdaságban fennmarad, a multinacionális vállalatok stratégiáinak sikerétől függően elképzelhető arányuk lassú növekedése a feldolgozóiparban. E vállalatforma ugyanis fontos tényező a gazdasági és társadalmi kohézió erősítésében, viszonylag kis tőkeigénye miatt a fejletlenebb térségek foglalkoztatási gondjainak megoldásában továbbra is lényeges szereplő lehet, bár a gazdaság minőségi átalakulása és a regionális versenyképesség előtérbe kerülése miatt a közepes méretű vállalkozások fejlődése és hálózatba szerveződése nagyobb ütemben halad előre, sőt, felértékelődően van a nagyvállalati kapcsolatuk szerepe is.

Az európai gazdaság fejlődési tényezőiben bekövetkezett tartós átalakulási tendenciák és az európai integráció minőségi jellegű változásai, illetve mindezeknek a nemzeti politikai rendszerekre gyakorolt hatásai érezhetően befolyásolják a regionális politika cél-, eszköz- és intézményrendszerének jövőbeli alakulását is. A regionális fejlesztés és a makropolitika kölcsönkapcsolataiban és a regionális politika belső mechanizmusában jelentős átalakulásnak lehetünk tanúi (Le Galè–Lequesne, 1998).

A regionális politika évszázados fejlődésének legfontosabb tanulsága ma már az európai gondolkodás szerves részévé vált. A szolidaritás eszméjét az európai államok többségének nemzeti és ágazati politikái, az Európai Unió kohéziós stratégiája a

társadalmi cselekvés kiindulópontjának tekintik. Az európai modellt mindenképp ez különbözteti meg a többi kontinens társadalomirányítási gyakorlatától. A kohéziós modell gazdasági értelemben a régiók és a társadalmi csoportok közti különbségek mérséklését jelenti, azt, hogy a népesség minél szélesebb rétegei működhessenek közre a gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésében és részesedhessenek ezek eredményeiből. A kohézió szociális dimenziója a foglalkoztatottság lehető legmagasabb szinten tartását, a hátrányos társadalmi rétegek foglalkoztatási lehetőségeinek javítását és a munkanélküliség mérséklését fogja át. S végül a kohézió a politikai gyakorlatban az államon és az Európai Közösségen belüli kölcsönös támogatás megnyilvánulása, nem egyszerűen csupán jövedelemtranszfer formájában, hanem a belső erőforrások optimális hasznosítását szolgáló eszközök és módszerek közös alkalmazásában. Az uniós tagállamok két évtizedes fejlődéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy a gazdasági-döntési és fejlesztési rendszerüket decentralizált országokban a regionális kohézió erősödött, a centralizált berendezkedésű államokban pedig gyengült.

Az utóbbi évek változásai azt vetítik előre, hogy a 21. század legelején a regionális politika mozgásterét – a gazdaság fejlődési öntörvényein kívül – két markáns tényező határozza meg: az egyik az Európai Unió szervezeti, működési, finanszírozási reformja és keleti bővülése, a másik pedig – nem kis mértékben az előbbi tényező hatására – a nemzetállamokon belüli új hatalmi munkamegosztás kialakulása, a decentralizáció (Michalski – Saraceno, 2000).

Európai kohéziós politika

A területi egyenlőtlenségek a gazdasági fejlődés akadályát jelentik, gátolják a versenyképesség erősödését, szociális feszültségekhez vezetnek, korlátozzák az egységes Euró-

pa-koncepció megvalósítását. A Tizenötök Európájában a gazdasági kapacitások a Leeds–Lyón–Hamburg–Milánó négyszögbe koncentráálódtak: az Unió területének 18 %-át felölelő területen a népesség 41 %-a él. Itt termelték meg a közösségi GDP 48 %-át, és ide összpontosult a kutatási-fejlesztési ráfordítások 75 %-a.

Az európai országok egy részének gazdaságpolitikája már több évtizede igyekszik a területi különbségek mérséklését különböző eszközökkel elősegíteni. Az európai kohézió erősítéséhez a nemzeti regionális politikai intézkedések azonban csak csekély mértékben járultak hozzá, ezért vált a területi különbségek mérséklése az Európai Unió markáns stratégiai irányzatává.

Az Európai Bizottság 1996-ban publikálta első kohéziós jelentését. A dokumentum négy alapvető kérdéssel foglalkozott (*First Report on Economic and Social Cohesion*):

- Csökkentek-e a tagállamok, a régiók és a társadalmi csoportok közötti gazdasági és szociális különbségek az Európai Unió harmonikus fejlesztési célkitűzéseinek megvalósítása nyomán?

- Milyen szerepet játszottak a tagállamok e célkitűzések megvalósításában?

- Miként segítették elő az unió egyéb politikái a kohéziós célok megvalósítását?

- Milyen hatásuk volt a strukturális politikai intézkedéseknek?

A kohéziós jelentés megállapította, hogy az 1983–1995-ös időszakban a tagállamok közötti jövedelmi különbségek csökkentek, mindenekelőtt amiatt, hogy a négy kohéziós ország (Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország) fejlődése felgyorsult. A régiók közötti különbségek azonban lényegében változatlanok maradtak. A legfejlettebb és a legfejletlenebb régiók közti jövedelmi különbségek a 80-as évtizedben csak csekély mértékben mérséklődtek. Az Európai Unió leggazdagabb (a német Hamburg Land) és a legszegényebb (a portugál Azori-szigetek)

régiójának egy főre jutó GDP-je között 1983-ban 4,7-szeres, 1993-ban pedig 4,5-szeres volt a különbség. A legfejlettebb és a legfejletlenebb 25-25 régió jövedelmi differenciái egy évtized alatt nem csökkentek, és a két csoportot alkotó régiók sem változtak. Hasonló következtetésekre jutott az unió 2004-ben publikált harmadik kohéziós jelentése is.

A régiók teljesítőképességének alakulását elsősorban az ágazati szerkezet befolyásolja. A főleg a négy kohéziós országban és Finnországban található agrárregiók GDP-mutatói jelentősen az EU-átlag alatt vannak, a jövedelmek növekedési üteme is alacsonyabb. Az ipari régiók – Németországban, Észak-Spanyolországban, Észak-Franciaországban, Észak-Olaszországban, Közép-Angliában és Ausztriában – teljesítőképessége meghaladja az unió átlagait, növekedési rátái azonban csak mérsékelt előnyt jeleznek. Az erős tercier gazdasággal rendelkező térségek – Lisszabon kivételével valamennyi fővárosi régió, északnémet, holland és belga területek – GDP-mutatói a legmagasabbak, a növekedési ütem átlagos (*2. táblázat*).

A gazdasági tevékenység túlzott mértékben koncentráldódik a magasan urbanizálódott térségekbe. Az 500 fő/km² feletti népsűrűségű régiók az EU összterületének csupán 4 %-át, az össznépességnek viszont 50 %-át adják. E területek fajlagos GDP-je a közösségi átlagot 14 %-kal haladja meg. A nagyvárosok dinamikus növekedése a kohéziós országok többségében tovább mélyítette a területi jövedelmi különbségeket.

2. táblázat • Az egy főre jutó GDP az Európai Unió legfejlettebb és legfejletlenebb régióiban, 1983–2001, EU 15=100 (Megjegyzés: Az 1983. évi adatok a keletnémet tartományok nélkül. Forrás: First Report on Economic and Social Cohesion, 1996, A New Partnership for Cohesion, 2004 alapján a szerző számításai.) → → →

Horváth Gyula • Regionális egyenlőtlenségek Európában

RÉGIÓ	1983		RÉGIÓ	2001	
	GDP	Rangsor		GDP	Rangsor
Hamburg (D)	184	1	Felső-Bajorország (D)	235	1
Île-de-France (F)	168	2	Brüsszel (B)	217	2
Brüsszel (B)	165	3	Luxembourg	194	3
Bécs (A)	151	4	Île-de-France (F)	165	4
Bréma (D)	149	5	Bécs (A)	152	5
Darmstadt (D)	149	6	Berkshire, Oxfordshire (UK)	149	6
Nagy-London (UK)	144	7	Stockholm (S)	145	7
Felső-Bajorország (D)	140	8	Darmstadt (D)	142	8
Stuttgart (D)	138	9	Uusimaa (FI)	140	9
Luxembourg	135	10	Grampian (UK)	139	10
<i>Felső 10</i>	<i>154</i>		<i>Felső 10</i>	<i>160</i>	
Uusimaa (FI)	133	11	Bréma (D)	136	11
Stockholm (S)	132	12	Trentino Alto-Adige	133	12
Uusimaa (FI)	131	13	Lombardia (I)	132	13
Lombardia (I)	131	14	Dél-Írország	129	14
Grampian (UK)	130	15	Nyugat-Hollandia (NL)	126	15
Berlin (D)	130	16	Közép-Frankföld (D)	126	16
Valle d'Aosta (I)	128	17	Emiglia-Romagna (I)	126	17
Emilia-Romagna (I)	128	18	Valle d'Aosta (I)	124	18
Antwerpen (B)	126	19	Salzburg (A)	124	19
Düsseldorf (D)	125	20	Közép-Frankföld (D)	118	20
Karlsruhe (D)	124	21	Cheshire (UK)	117	21
Közép-Frankföld (D)	124	22	Veneto (I)	116	22
Trentino-Alto Adige (I)	119	23	Vorarlberg (A)	116	23
Salzburg (A)	118	24	Piemonte (I)	115	24
Észak-Hollandia (NL)	118	25	Düsseldorf (D)	114	25
<i>Felső 25</i>	<i>140</i>		<i>Felső 25</i>	<i>151</i>	
Azori-szigetek (P)	39	1	Guyane (F)	48	1
Guadeloupe (F)	40	2	Thraki (GR)	53	2
Extremadura (E)	43	3	Dytikii Ellada (GR)	53	3
Madeira (P)	43	4	Extremadura (E)	54	4
Voreio Aigaio (GR)	43	5	Réunion (F)	54	5
Centro (P)	43	6	Azori-szigetek(P)	57	6
Guyane (F)	44	7	Alentejo (P)	57	7
Alentejo (P)	45	8	Norte (P)	57	8
Réunion (F)	45	9	Thessalia (GR)	60	9
Norte (P)	46	10	Ionia Nisia (GR)	60	10
<i>Alsó 10</i>	<i>44</i>		<i>Alsó 10</i>	<i>56</i>	
Ceuta y Melilla (E)	48	11	Dessau (D)	60	11
Ipeirosz (GR)	50	12	Comwall (UK)	60	12
Algarve (P)	50	13	Guadeloupe (F)	61	13
Martinique (F)	54	14	Voreio Aigaio (GR)	62	14
Andalúzia (E)	55	15	Brandenburg (D)	62	15
Iónia Niszia (GR)	56	16	Calabria (I)	62	16
Nyugat-Görögország (GR)	56	17	Andalúzia (E)	63	17
Nyugat-Macedónia (GR)	57	18	Peloponniszosz (GR)	64	18
Castilla-la Mancha (E)	57	19	Puglia (I)	65	19
Thesszália (GR)	57	20	Campania (I)	65	20
Kréta (GR)	58	21	Mecklenburg-Előpom. (D)	66	21
Közép-Macedónia (GR)	58	22	Brandenburg (D)	67	22
Kelet-Macedónia, Trákia (GR)	59	23	Thüringia (D)	67	23
Galicia (E)	61	24	Ceuta y Melilla (E)	68	24
Calabria (I)	63	25	Martinique (F)	68	25
<i>Alsó 25</i>	<i>53</i>		<i>Alsó 25</i>	<i>62</i>	

A területi egyenlőtlenségek alakulásában –település- és gazdaság szerkezeti okokon kívül – *termelékenységi és foglalkoztatási* tényezők játszanak szerepet. Minél magasabb egy régió termelékenységi színvonala (az egy foglalkoztatottra jutó GDP) és foglalkoztatottsági rátája, annál kedvezőbb az egy lakosra jutó GDP értéke. A két tényező hatása azonban a tagállamokban eltérő módon érvényesül.

A duális regionális gazdaságú Németországban és Olaszországban a két komponens és azok kombinációja regionálisan nagy szélsőségeket mutat. A kohéziós országok is különbözőek. Spanyolországban és Írországban a termelékenység az EU-átlaghoz közelít, a foglalkoztatotti ráta azonban alacsony, Görögországban és Portugáliában az alacsony munkanélküliségi mutatók gyenge termelékenységgel párosulnak.

A termelékenységi különbségek mérsekülését az Európai Unió egyes részein lényegesen eltérő telmelési feltételek közepette kell megvalósítani. A gazdagabb régiókban szinte összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek a modern távközlési adottságok, képzettebb és műveltebb a munkaerő, kiépült a kutatási-fejlesztési infrastruktúra. Érzékelhető különbségek tapasztalhatók az út- és vasúthálózatban, a déli perifériák autópálya-sűrűsége nem éri el az EU-átlag 50 %-át.

A 2000-2006 közötti költségvetési időszak előkészítése és a társult országok csatlakozása a strukturális politikai intézkedésekben is változásokat eredményezett. A Bizottság 1997 júliusában jelentette meg az *Agenda 2000* című dokumentumot, amely az erősebb és kibővített unió stratégiai célkitűzéseit fogalmazta meg az új évszázad első évtizedére. E dokumentum is a szociális és gazdasági kohéziót fogalmazta meg első számú prioritásként. A javaslat a strukturális politikai forrásokat az 1994-1999 közötti időszak évi 26 milliárd eurójáról az új programozási periódusban évi 39 milliárd euróra kívánta bővíteni. A 275 milliárd euró

strukturális támogatásokból az új tagállamoknak 45 milliárd eurót különítettek el. A berlini csúcstalálkozón 1999-ben elfogadott közös költségvetés azonban mérsékeltbb strukturális politikai forrásokat tartalmazott, összesen 213 milliárd euró áll a tizenötök rendelkezésére. A strukturális műveletek kiadásainak részaránya lényegében a korábbi idősakkal azonos maradt.

Az Európai Bizottság 2001-ben közzétett *második kohéziós jelentése* leszögezte, hogy az Európai Unió kohéziós politikája az 1989-1999 közötti időszakban érzékelhető eredményeket ért el (Unity, Solidarity, Diversity for Europe..., 2001). Az elmaradott régiókban gazdasági és szociális szempontból felzárkózás volt tapasztalható. Mindezek ellenére a tagországok – főként a régiók – közötti jövedelembeli különbségek jelentősek maradtak.

Az unió lakosságának tíz százalékát tömörítő legfejlettebb régiókban az egy főre jutó GDP az alsó tíz százalék egy főre eső GDP-jének 2,6-szerese. Az unió három legszegényebb országában az egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért átlagos hazai összemérték az EU-átlag 68 %-áról 79 %-ára nőtt 1999-ben. A régiók közötti különbségek – részben a tagállamokon belüli regionális differenciák erősödése miatt – sokkal kisebb mértékben csökkentek.

Az alacsony GDP okának gyökerei a foglalkoztatottak alacsonyabb teljesítményében, az oktatás és a képzés gyengébb színvonalában, a kutatás-fejlesztés és az innovációs tevékenység elégtelenségében, az új információs és kommunikációs technológiák bevezetésének lassúságában keresendők.

Az Európai Unió bővítése jelentős változást idéz elő. A huszonhét tagú unióban a régiók közötti jövedelmi különbségek megduplázódnak. Ma az unió lakossága egyhatodának van az uniós átlag 90 százaléka alá eső jövedelme. A bővítés után az unió lakosságának egyharmada esne ebbe

a kategóriába. A tizenöt tagország lakosságából a legalsó tíz %-os sávba tartozó régiók GDP-je az EU-átlag 61 %-a, míg huszonhét tagország esetében ez a szám 31 % lenne.

A bővítés kétféle módon növeli majd az unión belüli egyenlőtlenségeket. Egyrészt megkészszerzi azoknak a lakosoknak az arányát, akik az uniós GDP-átlag 75 %-át el nem érő régiókban élnek, másrészt pedig megnövelni az egyenlőtlenségek mértékét. A kohéziós politika előtt álló kihívást jelzi, hogy a tíz új tag és a két tagjelölt ország infrastrukturális beruházási igénye együttesen kilencvenmilliárd euró, a környezetvédelem európai színvonalra történő felzárkóztatásához pedig 50-100 milliárd euróra lenne szükség.

A kohéziós politika a munkahelyteremtésben is ért el eredményeket. Az 1990-es években a tizenöt tagországban kétmillió új munkahely jött létre. Ám ez nem bizonyult elegendőnek arra, hogy megközelítse a munkaképes korú lakosság 70 %-os foglalkoztatottságát, amit a lisszaboni csúcsertekezlet 2010-re célul tűzött ki. Az országonkénti különbségek e területen is nagyok. Négy tagországban a munkaképes lakosság több mint 70 %-a dolgozik, míg Görögországban csupán 55 %, Spanyolországban és Olaszországban pedig még ennél is alacsonyabb ez a szám. Jóllehet, emelkedett a nők foglalkoztatottsága – elsősorban részmunkaidőben –, ám még így is 19 %-kal elmarad a férfiakétól.

Makacsul tartják magukat a munkanélküliségi mutatókban hosszú idő óta tapasztalható különbségek. A munkanélküliségi ráta Görögországban, Spanyolországban, Franciaországban és Olaszországban 10 % fölött van, és ez legalább kétszerese a Luxemburgban, Hollandiában, Ausztriában és Portugáliában regisztrált öt százalék alatti értéknek.

A 2004. évi harmadik kohéziós jelentés az eddig elért eredmények és fennálló problémák ismertetése mellett különleges figyelmet szentelt az unió 2006 utáni időszakra szóló kohéziós politikája előtt álló kihívások

vázolásának és az ezekre adandó válaszok megfogalmazásának. A 2006 utáni kohéziós politika tervezésében két tényezőt kell tekintetbe venni:

- az Európai Unió bővítésének eredményeként megnövekedett gazdasági, szociális és területi különbségeket;

- a globalizációból, az európai gazdaság tudásalapú gazdasággá történő átalakításából, a lakosság demográfiai szerkezetének átalakulásából adódó hosszú távú hatásokat.

A kihívás nagyságrendje a kohéziós politika kidolgozásában az eddigiektől eltérő megközelítést igényel. Míg a 2000-2006 közötti kohéziós politika a rendelkezésre álló pénzügyi keretből, s nem a politika tartalmából indult ki, addig az új kohéziós politika esetében a tartalommal, a leendő prioritásokkal kell kezdeni, s csak utána foglalkozni a pénzügyi allokációval. Azokat a tényezőket és akciókat kell támogatni, amelyek hozzájárulnak az unión belüli gazdasági, szociális és területi különbségek csökkentéséhez a versenyképesség jelentős növelése révén. Támogatni kell tehát a fizikai és humán tőkebefektetéseket:

- a temelékenységi szintet meghatározó humán erőforrások minőségét képzéssel, oktatással, továbbképzéssel és népesedéspolitikával: a rendelkezésre álló fiatal munkaerő számának növelésével kell javítani;

- a fizikai infrastruktúra magas színvonalának megteremtését a telekommunikáció, a közúti és vasúti közlekedés, a kutatási központok fejlesztésével kell elősegíteni;

- Európa hosszú távú növekedésének zálogaként a tudásba, az új kommunikációs technológiákba történő befektetést integrált módszer alkalmazásával, a tudás, oktatás, képzés, kutatás és fejlesztés, innováció és az információs társadalom különböző dimenzióinak kombinálásával kell megvalósítani;

- az üzleti tevékenységet ösztönző környezetet a vállalatok, a kutatóközpontok, az egyetemek és a köztestületek közötti

interaktív kapcsolat megteremtésével és fejlesztésével kell fejleszteni;

- a fenntartható növekedés biztosítása érdekében a természeti erőforrások körültekintő felhasználását az ivóvízellátást, a szennyvízkezelést, a környezetszennyező kibocsátások korlátozását szolgáló beruházások, a háztartási és az ipari hulladék, továbbá szennyvíz kezelésére szolgáló létesítmények létrehozásának támogatásával kell megszervezni.

A kohéziós jelentés elemzése alapján az unió előtt álló hosszú távú problémák és lehetőségek ismeretében a jövőbeni kohéziós politika alábbi gazdasági, szociális, illetve területi prioritásai körvonalazódnak:

- A legkevésbé fejlett régiók támogatása az EU kohéziós politikájának továbbra is fő prioritása marad. Míg a korábbi tizenöt tagállam esetében a támogatás inkább a gazdasági versenyképesség javítását szolgálja, addig a tagjelölt országok esetében az alapvető infrastruktúra megteremtése még sokáig meghatározó támogatási célterület marad;

- Az innovatív környezet megteremtése jól kvalifikált munkaerő biztosításával, a kutatás-fejlesztés és az információs társadalom ösztönzésével;

- Míg a tizenöt tagállam esetében a felnőtt munkaerő képzettségének alacsony színvonala jelenti a hosszú távú kihívást, addig az új tagállamok esetében a rendelkezésre álló munkaerőnek a piacgazdaság követelményeihez történő gyors alkalmazkodását kell biztosítani;

- A városok a kohéziós politika alkalmazásának kulcsfontosságú színhelyei, hiszen itt koncentrálódik számos egyenlőtlenség: szociális kirekesztettség, szegénység és nagyfokú prosperitás egymás mellett léteznek. A városokban a legnagyobb környezeti nyomás. Ugyanakkor a városok a környező külvárosi és vidéki települések fejlődésének is gazdasági központjai. A nagyvárosokból álló hálózatok kiegyensúlyozottabb, több

központú fejlődést tesznek lehetővé. E hálózatokban a közepes méretű városok kulcsszerepet játszhatnak;

- A vidék diverzifikálódik, jelentős változások elé néz. A rurális területek jövője attól függ, milyen lesz kapcsolatuk más vidékekkel és városokkal. A mezőgazdaság jelentősége csökken a foglalkoztatottság szempontjából, de megmarad a termőföld fő használójának, és szerepe megnő a táj és a környezet minőségének biztosításában. A vidék népességmegtartó ereje attól függ, milyen új tevékenységi formákat sikerül teremteni a lakosságnak, elsősorban a szolgáltatások területén. A kohéziós politikának a vidéki gazdaság diverzifikációját kell szolgálnia: adaptálnia kell a mezőgazdaságot az új gazdasági realitásokhoz, és erősítenie kell a vidéki térségek versenyképességét.

- A határokon átnyúló, transznacionális és interregionális együttműködések ösztönzése fontos prioritás marad. Az eddigi programok (INTERREG) hozzájárultak az uniós határok mentén kialakult problémák megoldásához. A bővítés következtében a határokon átnyúló együttműködés fokozott ösztönzést igényel mind az unió és az új tagországok, mind pedig az új tagországok és a harmadik országok határai mentén;

- Az iparszerkezet átalakításának támogatása különösen az átalakítandó szektor erős földrajzi koncentrációja esetében élvez előnyt a tevékenység unió belüli diverzifikálásának szem előtt tartásával;

- Súlyos földrajzi és/vagy természeti hátránnyal küzdő térségek (szigetek, perifériák stb.) segítése továbbra is része a kohéziós politikának.

A harmadik kohéziós jelentés meghatározó jelentőségű javaslatának egy új célterület – a határ menti térségek – bevezetése tekinthető. Ezt fontos felvetésnek kell tartani, még akkor is, ha ennek révén csupán a Tizenötök lehetőségei bővülnek. Magyarország – ha az ország egész területe elmaradottnak minősül

– e cél alapján támogatásban nem részesülne, mert nyilvánvaló, hogy fennmarad az az alapelv, hogy egy régió támogatásra csak egy jogcímen lehet jogosult. Kelet-Európa számára nem a célterület önmaga, hanem a mögötte meghúzódó alapelv, a határmenti területek felértékelődése, a közös programok decentralizált irányítása a fontos. Az igazgatási rendszer decentralizálását – és a hatalommegosztás ösztönzését – újabb érvvel kívánják nyomatékositani.

A másik fontos javaslat, hogy politikai szempontból a jövőben az európai regionális politikának – az erőforrás-koncentráció mellett – nagyobb lehetőséget kell biztosítani a nemzeti politikának és mindenekelőtt a régiók politikájának. Ez utóbbi érdekében nagyobb teret kell engedni a régiók saját erőforrásai hasznosításának, ami nagyon sok tagállamban a jövedelmek újraelosztásának új szabályozását kényszerítheti ki. A fiskális föderalizmus azonban nem csak a gazdagabb nyugat-európai régiók esélyeit növeli, hanem a fejlődőképes és versenyképes fejlesztési programokkal rendelkező kelet-európai régiók lehetőségeit is bővíthetné.

Differenciált kelet-közép-európai tér

Miközben az Európai Unió regionális és kohéziós politikájának reformjai az integráción belüli területi különbségek mérséklését tűzték ki célul, s ennek megvalósításában a négy évtized több-kevesebb eredményhez vezetett, a kelet-közép-európai bővítés következménye a regionális egyenlőtlenségek fokozódása lesz. A társult országok gyenge teljesítőképessége miatt a területi differenciák mértékének növekedésével és az elmaradott térségek nagymértékű megszaporodásával kell számolni.

Az új tagállamok térszerkezetére ható demográfia, munkaerő-piaci, gazdasági és környezeti folyamatok Kelet-Közép-Európában jelentős eltéréseket mutatnak, a csatlakozás következményei is változatos

képet vetítenek előre. Bár az európai uniós szakértők előszeretettel kezelik e térséget homogén egységként, az államszocializmus öröksége, még inkább az átmenet regionális hatásai és az új jelenségek menedzselésében alkalmazott gazdaságpolitikai eszközök, intézményi megoldások igen eltérő eredményre vezettek.

A gazdaság szerkezetének radikális átalakulása az egyes régiókat eltérően érintette. Az átalakulás vesztesei – más európai országokhoz hasonlóan – a nehéz- és a kitermelő ipari térségek és – kelet-európai jellegzetességként – az összefüggő agrárvidékek lettek. A piacgazdaság kiépülése a regionális különbségek fokozódását idézte elő. Magyarországon az 1970-es évek közepén készült elemzések a legfejletlenebb Budapest és a legfejletlenebb észak-alföldi megyék között kétszeres teljesítménykülönbségeket mutattak, 2002-ben a szintén legfejletlenebb főváros és az elmaradott északkelet-alföldi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, illetve az ipari válság sújtotta észak-magyarországi Nógrád megye egy főre jutó GDP-je között 3,5-szeres különbség volt kimutatható.

Érdekes módon azonban a nagyrégiók (NUTS 2) esetében a különbségek mértéke eltérően alakul az egyes országokban. A magyar régiók egy főre jutó GDP-jében a szélső értékek (a Közép-magyarországi és az Észak-alföldi régió) közötti különbség 2,4-szeres, Bulgáriában viszont a legfejletlenebb délnyugati és a szinte azonos értékeket mutató többi régió között a különbség a 15 százalékot sem éri el. A régiók közti nagy különbségek Romániára sem jellemzőek. A legfejletlenebb főváros és a legfejletlenebb Észak-Moldva között az egy főre jutó GDP különbsége az 1990-es évek végén még csak 1,6-szoros értéket mutatott, ám ma már – a főváros dinamikus fejlődése miatt – közel háromszorosára emelkedett (3. táblázat).

A rendszerváltó országokban az urbanizációs színvonal, a falusi terek kiterjedtsége

Az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson) az EU15 átlagában, %	Az ország népességének százalékában					
	Bulgária	Csehorsz.	Magyaro.	Lengyelo.	Románia	Szlovákia
75 felett	–	11,5	28,3	–	–	11,4
50–75	–	11,5	9,8	13,1	–	–
36–49	26,2	77,0	34,1	39,1	10,2	88,6
26–35	10,1	–	27,8	47,8	11,8	–
25 alatt	63,7	–	–	–	78,0	–

3. táblázat • A NUTS 2. régiók fejlettségi színvonala, 2001

(Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 2002 alapján a szerző számítása)

és az elmaradottság foka függvényében jelentős területi különbségek mutathatók ki. Lengyelország kivételével – ahol a városi népesség száma ma is folyamatosan nő – a többi országban a falvak népességvándorlása megállt. Sőt, több országban a migrációs folyamatok ellenkező irányban alakulnak, a munkahelyet veszített városi népesség a falvakba vándorol. Az aktív korú népesség aránya a rurális térségekben és a hagyományos ipari körzetekben a legmagasabb. A nagyvárosi térségekben ezzel ellentétes folyamatoknak lehetünk tanúi. Valamennyi fővárosban nőtt a népesség átlagéletkora, jelentősen megemelkedett az időskorú népesség aránya. A dinamikusan fejlődő térségekben (a nyugat- és közép-dunántúli régiók Magyarországon, Lengyelország északnyu-

gati vajdaságai, Dél-Morvaország), valamint az északi és a keleti román régiókban és Szlovákia keleti térségeiben emelkedő születési rátákkal találkozhatunk, kedvezőbbek a korstruktúrák is, ugyanakkor a három utóbbi régiót magas elvándorlás és ingadozó aktív keresői ráták is jellemzik.

A munkaerőpiac területi különbségei a korábbi gazdasági szerkezet átalakulásának következményeként alakultak ki. Általában azokban a régiókban magas az aktivitási ráta, ahol a strukturális változások még nem hatották át a gazdaság valamennyi ágazatát, fennmaradtak a régi struktúrák. Több nehézipari régió Csehországban és Lengyelországban még nem lépett új fejlődési pályára, illetve sok olyan rurális térség is található Kelet-Közép-Európában, ahol az

Ország	A legfejletlenebb	A legfejlettebb	Különbség		
	régió egy főre jutó GDP-je vásárlóerő-paritáson EU15 = 100				
Bulgária	Dél-közép21 Délnyugat	38	1,81		
Csehország	Közép-Morvao.	45	Prága	121	2,69
Lengyelország	Lubelskie	27	Mazowieckie	59	2,19
Magyarország	Észak-Alföld	31	Közép-Magyarország	78	2,52
Románia	Északkelet	16	Bukarest	46	2,88
Szlovákia	Kelet-Szlovákia	36	Pozsony	98	2,72
EUR15*	Thraki	53	Felső-Bajorország	235	4,43

*A szárazföldi régiók figyelembevételével

4. táblázat • Az egy főre jutó GDP regionális különbségei a kelet-közép-európai országokban, 2001 (Forrás: A szerző számításai a Regions: Statistical Yearbook, 2003 alapján)

agrár foglalkoztatottak igen magas aránya (a romániai Moldvában például 42 %) miatt a jövőben éles feszültségek keletkezhetnek. Vannak olyan régiók is, amelyekben a korábban elhanyagolt tercier ágazatok gyors fejlődése ellentételezni tudta a gazdaság más szféráinak összezsugorodását. A kelet-közép-európai átalakulás sajátos paradoxona, hogy a sikeres régiók mutatják a legalacsonyabb aktivitási rátákat.

Az új tagországok igen eltérő gazdasági potenciáljának fejlesztését kohéziós problémák is akadályozzák. A gazdasági fejlettség alacsony szintjén az egyes országok regionális teljesítőképességében tapasztalható különbségek nagyobbak, mint az uniós tagországokban (4. táblázat).

A legalacsonyabb teljesítőképességű és a legfejlettebb régió (Prága és a romániai északkelet) közti különbség hétszeres, az Unióban pedig négy és félszeres. Összességében – a nemzeti különbségektől eltekintve – európai léptékben a kelet-közép-európai gazdasági tér viszonylag homogén képet mutat, a régiók többsége az uniós teljesítőképesség átlagának felét sem éri el. Mindössze hat (két-két magyar és cseh, egy-egy szlovák és lengyel) régió teljesítőképessége haladja meg az EU átlagát, és ezekben a hat ország népességének mindössze 12,7 %-a él. Románia legfejlettebb régiójának (Bukarest és Ilfov megye) teljesítőképessége – az utóbbi évek dinamikus növekedése ellenére – nem éri el az uniós átlagot, az ország népességének háromnegyede, Bulgáriában kétharmada az EU-átlag 30 százaléka alatti GDP-jű régiókban él. Lengyelországban két keleti határ menti régió (közel három és fél milliós népességgel) teljesítőképessége van az uniós átlag harmada alatt.

A hat ország közül Bulgáriában mutatkozik viszonylag kiegyenlítettnek a régiók teljesítőképessége. A legfejlettebb délnyugati régió (amelyhez Szófia is tartozik) jövedelmi mutatója 7593 euró/fő, ez az érték a legfej-

letlenebb magyar Észak-alföldi régió átlagát alig haladja meg. A GDP ágazati szerkezete a régiókban kisebb eltérésekkel azonos képet mutat. Mindenütt a tercier szektor van túlsúlyban. A foglalkoztatottak ágazati szerkezete is hasonló, azzal a különbséggel, hogy az agrár foglalkoztatottak aránya a Délnyugati régió kivételével mindenütt tíz százalék felett van.

Csehországban Prága (amely önálló NUTS 2 régió) kiemelkedő GDP-mutatója az európai régiók sorában is előkelő (29.) helyet jelent. A főváros 21 %-kal haladja meg az uniós átlagot. A 27 ezer eurós európai csoportban az olasz Piemonte, Valle d'Aosta, a brit Északkelet-Skócia, a német Düsseldorf között található. Prága állítja elő az ország hazai össztermékének egynegyedét. A többi cseh régió teljesítőképessége közel azonos szinten, az uniós átlag 46–53 %-án helyezkedik el, ennek következtében valamennyi nem fővárosi régió az elmaradott kategóriába tartozik. Egyéb szempontokat is figyelembe véve azonban több problematikus régió is található Csehországban. Erőteljes ipari hanyatlás és magas, 13 %-os munkanélküliség jellemzi az Északnyugati és a Morva-sziléziai régiókat, ezen belül 50 %-os a tartós munkanélküliek aránya.

Magyarország térszerkezetére erőteljes gazdasági, szociális és infrastrukturális egyenlőtlenségek jellemzőek. A regionális egyenlőtlenségek kialakulásának jól ismert okaival itt nem foglalkozunk, csupán a magyar döntéshozók figyelmét okkal vagy ok nélkül elkertülő különleges vonásra hívjuk fel a figyelmet. Arra a Kelet-Közép-Európában egyedülálló, évszázados trendre utalunk, amely az ország centrumtárságának, Budapestnek és agglomerációjának megingathatatlan pozícióját érzékelteti. E trend módosítása a magyar modernizáció kulcsa, az eddigi kudarcok meghatározó oka. Az az ország, ahol a modern térformáló erők szélsőségesen magas koncentrációja figyelhető meg, nem

képes aktív és versenyképes kohéziós politika megvalósítására. A magyar régiók az európai rangsorban különböző csoportokban helyezkednek el. A Közép-magyarországi régió a rangsor második harmadának végén, a 17 ezer euró/fő jövedelmű kategóriában a francia Korzika, az olasz Szardínia, a Skót-felföld és -szigetek, a spanyol Castilla y León és a belga Namur alkotta csoportban található. A második legfejlettebb magyar régió, a Nyugat-Dunántúl, a harmadik harmad lelegején helyezkedik el. A 12 ezer euró/fő jövedelmű csoportot már kizárólag kohéziós országok régiói, a portugál Norte, Centro és Alentejo, a görög Peloponniszosz és Traki alkotják. Hasonló a Közép-dunántúli régió pozíciója is, néhány görög, portugál és a fejlettebb kelet-európai régiókkal a 11 ezer euró/fő kategóriában helyezkedik el. A többi magyar régió kizárólag kelet-európai térségekkel körülvéve, a harmadik harmad középmezőnyében található. Ha Budapestet önálló régióként tekintenénk, akkor 24 ezer euró/fő GDP-jével (amely az uniós átlag 108 százaléka) az első ötven legfejlettebb régiók közé, Madrid, a német Hannover, az olasz Liguria, az osztrák Felső-Ausztria és a brit Bradfordshire alkotta csoportba kerülne.

Lengyelország regionális jövedelmi palettája is színes. Az ország legfejlettebb régiója, a Varsó központú Mazowisze egy főre jutó GDP-je sem éri el az uniós átlag kétharmadát. Ez annak következménye, hogy a fővárost nagy kiterjedésű, 3,3 milliós népességű, gyengén urbanizálódott, elmaradott régió övezi. A legurbanizáltabb két déli sziléziai és a nyugati Wielkopolska régió teljesítménye az EU-átlag 40-50%-a közötti sávban mozog. A már említett két keleti agrárregió (Podlasie és Podkarpackie) Kelet-Közép-Európa legelmaradottabb térségei közé sorolhatók. Hét régióban (összlakosságuk 17 millió fő) a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 20 % feletti értéket mutat. A magas agrár-foglalkoztatottság következtében e régiók

munkanélküliségi rátái az országos átlag körüli értéken (18 %) vagy az alatt állnak, miközben az ipari régiók némelyikében a munkanélküliség 23-27 %-os. A legversenyképesebb lengyel régiók a következők: Malopolska, Pomorze, Slask és Wielkopolska. Komparatív előnyeik a magas ipari termelékenységéből, nagy humánerőforrás-potenciáljukból (egyetemek, kutatóintézetek sora található e régiókban), viszonylag fejlett infrastrukturális rendszereikből következik. Népes régióközpontjaikat kiterjedt agglomeráció veszi körül, gazdaságuk sokrétű, magas a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya. A fővárosi régió koncentrációs mutatói, az ország többpólusos berendezkedése ellenére, jelentősnek mondhatók. A külföldi működő tőke egyharmada ide összpontosul, itt magasabbak a népesség képzetségi mutatói, magasabbak az átlagbérek, a térségre erőteljes bevándorlás jellemző. A lengyel régiók sorában kedvező pozíciót elfoglaló Szilézia vajdaság Európa legkiterjedtebb nehézipari és szénbányászati körzetének tekinthető. A gazdaság szerkezeti átalakítása még a kezdeteknél tart. Az uniós csatlakozást követő években a munkahelyek számának drasztikus csökkenése, kiterjedt szociális feszültségek várhatók.

A szintén többpólusúnak tekinthető Románia fejlesztési régiói három kategóriába sorolhatók. A legfejlettebb, az uniós átlagjövedelem 46%-át (a legfrissebb adatok szerint 2001-ben 57 %-át) elérő Bukarest fejlődése az utóbbi években érezhetően felgyorsult. 1995 és 2001 között a GDP éves növekedési üteme átlagosan 7,4 % volt, miközben a többi romániai régióban a GDP csökkent. Annak ellenére, hogy a főváros az ország népességéből csak 9 %-kal részesedik, az ország hazai össztermékének 17 %-át állítja elő, a kis- és középvállalatok 20 %-a, a külföldi működőtőke-befektetések 57 %-a ide összpontosul. A régiók másik csoportjába az ország hat régiója tartozik, átlagos

Leggazdagabb				Legszegényebb			
Régió	Orsz.	Egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson, euro	Az EUR15 átlagának %-ában	Régió	Orsz.	Egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson, euro	Az EUR15 átlagának %-ában
1 Prága	CZ	27,354	121	1 Északkelet	RO	3,678	16
2 Pozsony	SK	22,164	98	2 Dél	RO	4,328	19
3 Közép-Magyaró.	HU	17,094	78	3 Délkelet	RO	4,448	20
4 Mazowisze	PL	13,316	59	4 Délnyugat	RO	4,681	21
5 Nyugat-Dunántúl	HU	12,788	57	5 Juzhen Csentralen	BG	4,781	22
6 Jihozápad	CZ	11,840	52	6 Északnyugat	RO	4,894	23
7 Közép-Dunántúl	HU	11,279	48	7 Szeveren Csent.	BG	5,090	23
8 Jihovyhod	CZ	11,059	47	8 Szeveroisztocsen	BG	5,203	24
9 Bukarest	RO	10,878	46	9 Severozapaden	BG	5,414	24
10 Severovyhod	CZ	10,871	46	10 Nyugat	RO	5,428	24

5. táblázat • Kelet-Közép-Európa leggazdagabb és legszegényebb régiói. (Forrás: A szerző számításai a Regions: Statistical Yearbook, 2003 alapján)

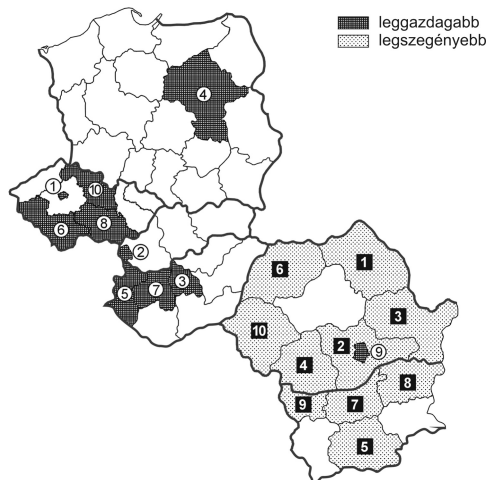
teljesítőképeségük az uniós átlag 21-30%-os értékei között ingadozik. Végül a harmadik kategóriába Kelet-Közép-Európa legfejlettebb térsége, az Északkeleti régió (Moldva) sorolható.

Szlovákia régiói viszonylag kiegyenlített jövedelmi kondíciókkal rendelkeznek. A Pozsonyi régió (22 ezer euró/fő, az uniós átlag 98%-a) az európai regionális rangsorban a 77. helyen, holland (Limburg, Zeeland), belga (Nyugat-Flandria), svéd (Dél-Svédország) és brit (Dél-Wales) régiókkal közös csoportban található. A többi régió a közepesen fejlett kelet-európai blokkhoz tartozik.

A Kelet-Közép-Európa térszerkezetét jellemző nagy különbségek abban is kifejezésre jutnak, hogy – Bulgária kivételével – mindenütt vannak kiemelkedően fejlett régiók. A tíz leggazdagabb kelet-közép-európai régió öt országban található: négy Csehországban, három Magyarországon és egy-egy Szlovákiában, illetve Romániában (5. táblázat, 1. ábra). A tíz legszegényebb régió viszont a két később csatlakozó országban található. Az ábrán azt is láthatjuk, hogy

Bulgáriában két, Romániában pedig a fővárosi régió és egy (a Székelyföldet is magában foglaló Közép-régió) fejlesztési egység nem tartozik ebbe a kategóriába.

A versenyképességi potenciál egyéb

1. ábra • A leggazdagabb és a legszegényebb régiók elhelyezkedése. (A régiók megnevezését lásd az 5. táblázatban)

tényezőit – megközelíthetőség, a humán erőforrások minősége, a kutatási-fejlesztési kapacitások mennyisége – vizsgálva is hasonló következtetésekre juthatunk. Az európai piacokra való gyors eljutást biztosító autópálya-hálózat sűrűsége a csatlakozó országokban az uniós átlag hatodát sem éri el. A három-ötszáz kilométernyi megépült autópálya döntő része a fővárosokból indul, és a Nyugat-Európa vagy Romániában a Fekete-tenger irányába halad. Lengyelország e szempontból kivételnek tekinthető, a meglévő négyszáz kilométernyi pálya nagy része a sziléziai és a nyugatlengyel régiókban található. A kutatás-fejlesztés országos hálózatai még a tervgazdálkodás időszakában ugyan valamennyi országban kiépültek, a fővárosok pozíciói azonban még mindenütt dominánsak. Magyarországon Budapest súlya meghatározó (65 %-os) a K+F ráfordításokban, Lengyelországban Varsó még mindig magas, ám a magyar fővárosnál lényegesen alacsonyabb részesedést (44,5 %-ot) mutat.

A kelet-közép-európai régiók versenyképességében európai összevetésben ma még egyetlen tényező tekinthető kiemelkedőnek, nevezetesen a gazdasági növekedési üteme. A makroadatokat összefoglaló táblázat is jelezte már, hogy Kelet-Európa az Európai Unió országainál nagyobb növekedési ütemet ért el a hazai össztermék előállításában. A 2,5 %-os évi átlagos uniós növekedési ütemmel szemben a társult országok GDP-je 4,8 %-kal növekedett évente 1995 és 2001 között. Az országcsoport-mutató közötti szóródás nem csekély, Lengyelország a hétéves átlagban 6,3 %-kal, Magyarország 4 %-kal, Szlovákia 3,9 %-kal, Csehország 1,5 %-kal növelte hazai össztermékét. Bulgáriában és Romániában nem volt növekedés. Az országcsoport átlaga feletti növekedést tizen-négy régió mutatott. Ebből tizenegy lengyel, egy-egy pedig magyar, román és szlovák régió. Az első három leggyorsabban növekvő régió: Mazowisze (10,4 %), Wielkopolska

(7,8%), Bukarest (7,4 %). Magyarországon a Közép-magyarországi régió 5,2 %-os növekedési ütemét a Közép-Dunántúl (4,6 %) és a Nyugat-Dunántúl (4,3 %) követi.

Következtetések

Az elmaradottság felszámolása, a régiók fejlesztése a Közösség egyik legfontosabb stratégiai célja, költségvetésének közel 40 %-át erre fordítja. A felzárkóztatásra a közös költségvetésből a tagállamok, illetve azok régiói – fejlettségük színvonalától függően – jelentős támogatásokat kapnak. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a jelentős támogatások ellenére az egyes tagállamokban a régiók rangsorában csak akkor következtek be változások, ha az uniós támogatások felhasználásában több évtizedes következetes strukturális politika érvényesült. A régiók fejlesztési politikájukban nem a hagyományos infrastrukturális elemek fejlesztésére koncentráltak, hanem a modern területfejlesztési hajtóerőkre (innováció, üzleti szolgáltatások, modern iparszervezési megoldások, humán erőforrás-fejlesztés) összpontosították erőfeszítéseiket. Azok a régiók, amelyek kizárólag az Európai Unió támogatáspolitikájától várták boldogulásukat, és az éppen aktuális fejlesztéspolitikai célok megvalósítására törekedtek, nem voltak képesek relatív pozíciójukon javítani. E következtetés kiváltképpen az újonnan csatlakozó régiók számára lehet elgondolkodtató.

A strukturális politika megvalósítását szolgáló, valamennyi tagországra érvényes alapelvek – szubszidiaritás, decentralizáció, addicionalitás, koncentráció, programozás, partnerség, áttekinthetőség – a nemzeti regionális politikai szervezetrendszer korszerűsítését is megkövetelték. Az uniós tagállamaiban az alapelvek következetes alkalmazása növelte a regionális fejlesztések hatékonyságát, erősítette a kohéziót. Az utóbbi időben egyre határozottabban meg-

fogalmazódó új támogatáspolitikai célkitűzés, a versenyképesség fejlesztése a régiók fenn tartható fejlődését kívánja szolgálni.

Európa jövőjét az Európai Uniónak a gazdaság fejlesztésén kívül társadalompo litikai eszközökkel is meg kell alapoznia. A demokratikus hatalomgyakorlás a hatékony gazdaság- és társadalomfejlesztés alapja. A regionális és kohéziós politika tehát nem csu pán a gazdaságfejlesztés eszköze. A növeke dés önmagában nem jelent automatikus garanciát az európai régiók kiegyensúlyozott, fenntartható és sokpólusú fejlődésére.

Az új programozási időszakra való felké szülés során Magyarországnak bizonyítania kell azt, hogy a régiók intézményei alkalma sak a strukturális támogatások hatékony, az európai kohéziót erősítő felhasználására. Nemzeti érdekeknek tekinthető, hogy 2007-től

Magyarországon regionális operatív programok szerveződjenek. A régiók fejlesztéspolitikai önállósága nélkül nem képzelhető el ugyanis az új kohéziós politika prioritásainak teljesíté se. Ha a beérkező és remélhetőleg optimális mennyiségű uniós forrást a jelenlegi – ága zati dominanciájú – szerkezetben használjuk fel, a régiók közötti markáns különbségek mérséklése nem képzelhető el. Függetlenül az ország remélhetőleg erősödő gazdasági teljesítményétől, az uniós kohéziós politika eredményei csak korlátozott mértékűek lehetnek. A decentralizált és regionalizált fejlesztéspolitikai lehet az EU-konform meg oldás a modern Magyarország számára.

Kulcsszavak: *regionális fejlődés, konver gencia és strukturapolitika, decentralizáció, Európai Unió, Kelet-Közép-Európa*

IRODALOM

- Agenda 2000. For a Stronger and Wider Europe 1997. Euro pean Commission, Brussels
- Balchin, Paul N. – Sýkora, Ludek – Bull, Gregory H. (1999): *Regional Policy and Planning in Europe*. Routledge, London
- Enlarging the European Union. Accession Partnership. (1998): ECDG 1A, Brussels
- The European Union: Cohesion and Disparities. (1996): European Commission, Brussels
- First Report on Economic and Social Cohesion. (1996): EC, Brussels
- Horváth Gyula (1998): *Európai regionális politika*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Horváth Gyula (szerk.) (2000): *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Horváth Gyula (2001): *Regionális támogatások az Eu rópai Unióban*. Osiris, Budapest

- Keating, Michael – Loughlin, John (eds.) (1997): *The Political Economy of Regionalism*. Frank Cass, London
- Le Galès, Patrick – Lequesne, Christian (eds.) (1998): *Regions in Europe*. Routledge, London
- Loughlin, John (ed.), (1999): *Regional and Local Democracy in the European Union*. EU Committee of the Regions, Brussels
- Michalski, Anna – Saraceno, Elena (2000): *Regions in Enlarged European Union*. EC Forward Studies Unit, Brussels
- Perulli, Paolo (ed.) (1998): *Neoregionalismo. L'economia archipelago*. Bollati Boringhieri, Torino
- Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions in the European Union (1999): European Commission, Brussels
- Unity, Solidarity, Diversity for Europe, its People and its Ter ritory. Second Report on Economic and Social Cohesion. Volume 1. (2001): EC, Brussels